

BİLİM, CİNSİYET, NESNELLİK: FEMİNİST NESNELLİK ARAYIŞI ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

*Demet Bolat**

Öz

Bilim pratikleri ve bilgi üretme biçimleri toplumsal edimlerdir, bu nedenle oluştukları toplumsal dünyadaki iktidar yapılarını dolaylı olarak. Bu çalışmanın amacı, modern bilim ve bilgi yapıları ile patriyarka ve cinsiyetçilik arasındaki ilişkiye odaklanarak; modern bilimin “nesnellik” iddiasına karşın nasıl eril biçimde taraflı olarak kurulduğunu tartışmaktır. Çalışmada, bu nesnellik iddiasına bir eleştiri ve bir alternatif olarak feminist nesnellik arayışının izi sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modern bilim, Nesnellik, Feminist epistemoloji, Konumluluk

SCIENCE, GENDER, OBJECTIVISM: A DISCUSSION ON SEEKING FEMINIST OBJECTIVISM

Abstract

Scientific practices and forms of knowledge production are social practices. That is why they resemble the power structures of social world, which they were originated from. The purpose of this research is to discuss how modern science is constructed in a one-sided patriarchal way despite its claim to “objectivism”. To do so, the focus of this research is the relation between modern science and knowledge structures and patriarchy and sexism. As an alternative and critique of this current, this research traces the development of a feminist objectivity.

Keywords: Modern science, Objectivism, Feminist epistemology, Situatedness

*Araştırma Görevlisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora, demetbolatt@gmail.com

Giriş

Matrix filmi “gerçek” zannedilen dünyanın esasen bir kurgu olduğu, fakat bu kurgunun içine tamamen batmış olan “sıradan fanilerin” onu asla fark edemedikleri fikri üzerine kurulmuştur. Ancak kurgunun ardındaki/ötesindeki dünyanın “gerçek bilgisine” ulaşabilenler de vardır. Bunlardan birisi Yunan mitolojisinde “düşlerin tanrısı” olarak anılan Morpheus’tur. Fakat Morpheus bir Mesih ya da kurtarıcı değil yalnızca bir aracı melektir. Elindeki güç ise Mesih dâhil herkese “gerçekliği” gösteren bir “mavi hap”tır. Mavi hap elbette bir metafor, bütün ideolojilerden sıyrılmış ve dolaysızca “gerçeği” görebilen *tanrının gözlerini* simgeleyen bir metafor. Morpheus Mesih Neo’ya bir mavi hap bahşeder ve şöyle buyurur: “Gerçeğin çölüne hoş geldin!”

Yukarıdaki anlatı, tarihi 19. yüzyıldan günümüze dek uzanan modern bilimin hikâyesiyle oldukça benzer. Zira modern bilim anlayışı gerçeğe dair bilgiye –ki bu bilgi “çöl” metaforunun işaret ettiği gibi asla görmek ve inanmak istemeyeceğimiz bir şey olsa da- ulaşabilmeyi vaat eder. Bu bilgiye ulaşmanın tek garantörü ise “değerlerden ve ilgilerden arınmışlık” olarak kavranan nesnelliktir (*objectivity*). Gerçek orada, durağan ve tartışmalardan uzakta “fethedilmeyi bekleyen” bir gizdir. Bu giz ancak “bilim” aracılığıyla açığa çıkarılabilir. Peki bilim yapma pratiği kimin harcıdır? Başka türlü sorarsak nesnel gerçeğin gizine ulaşabilecek *aşkın özne* kimdir? Bu hikâyede bilim yapan özne, pozitivist nesnellik anlayışına içkin biçimde imkânsız kılınmaktadır. Zira bilimin kurucu öznesini imlemek, onun *konumsuzluğundan* ya da başka bir ifade ile *aşkınsal konumundan* dolayı mümkün olamaz. O “hiçbir yerden bakmaz” ama “her şeyi görür”. Fakat Haraway’in deyişiyle bu yalnızca bir *Tanrıçılık hilesidir* (2010: 101). Zira asla işaretlenmeyen ve bu yolla bedensizleşen bir konum esasen egemen bir konumlanıştır ve ancak tek bir özneye işaret etmektedir: İnsan, beyaz, burjuva, heteroseksüel ve erkek özneye. İşte feminist epistemolojinin ve feminist teorisyenlerin ana akım, pozitivist nesnellik anlayışına yönelik eleştirileri bu noktaya odaklanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, bilim pratiği ile çıkar, istem ve iktidar arasındaki ilişkiyi tartışarak ana akım pozitivist nesnellik anlayışının eleştirisini sunmak ve bu nesnellik anlayışına karşı bir alternatif kavrayış olarak feminist nesnellik arayışlarını tartışmaya açmaktır. Çalışmada öncelikle modern bilimin aşkınlık ve nesnellik iddiasına rağmen eril bir biçimde, yani taraflı olarak, nasıl ve hangi tarihsel koşullarda kurulduğuna odaklanılacaktır. Kadınlar bilim alanından nasıl dışlanmışlardır? Öte yandan, eğer bilimin öznesi kendisini imleyen toplumsal sıfatlara sahip ise nasıl olmuştur da bu konumlanışlarından muaf tutulmuştur? Bu sorular çalışmanın bir diğer merakını beraberinde getirir: Modern bilimin vaat ettiği anlamı ile “nesnellik” mümkün müdür? Bilim, çıkar, istem ve iktidar arasında nasıl bir ilişki kurabiliriz? Çalışmada son olarak sonsuz bir öznelliğe ve

rölativizme düşmeyen, fakat konumlanışlarımıza sahip çıkan bir bilim pratiğinin ve nesnellik anlayışının izi feminist bilim insanları ve epistemologların tartışmaları ışığında sürülmeye çalışılacaktır.

Modern Bilimin Cinsiyetli Kuruluşu

Akılıcı, evrenselci ve pozitivist modern bilim, kapitalist dünya ekonominin kurumsallaştığı 18. yüzyılda hegemonik hâle gelmiştir. Stremlin, Skolastisizme ve teolojik bilgi biçimlerine yönelik itirazın 15. ve 16. yüzyıllardan beri, özellikle insanı merkeze alan Hümanistler tarafından yükseltildiğini belirtir (2007: 18-20). Ancak 18. yüzyıl bilimin ne olduğu hakkındaki tartışmalar açısından bir dönüm noktası olmuş, Newtoncu fiziğin, Baconcu empirizmin ve Descartescı mekaniğin temel dayanaklarını oluşturduğu pozitif bilim otoritesini bu dönemde pekiştirmiştir. Wallerstein bu dönemde felsefe ile bilim arasında epistemolojik bir kopuş yaşandığını ve bu *iki kültürün* birbirinden ayrıldığını belirtir. Hem ilahiyat hem de felsefe geleneğinde “iyi ve güzel olan” arayışı ile “doğru olan” arayışı bir ve aynı şey iken, bu dönemden sonra bilim iyi ve güzel arayışını felsefeye bırakarak “doğru bilgi”nin peşine düşmüştür. Zira iyi olanın ne olduğunu bulmak, sonsuz bir öznellikler deryası ile boğuşmak ve asla mutabık kalamamak anlamına gelir. Bu, imkânsız amaçlayan, boş bir çabadır. Modern bilim “doğru” olanı bulabilmek için gözlerini *öznel* ve *tinsel* olanın karşısı olarak *maddi* ve *nesnel* olana, yani doğaya çevirmiştir (2005: 204-205). Pozitivist modern bilimin en önemli dayanaklarını ise empirizm ve evrenselcilik oluşturmaktadır. Buna göre bilim pratiği yoluyla bilgisine ulaşılabilecek maddi bir gerçeklik vardır. Bilim, zamanı ve uzayı aşacak biçimde evrensel nitelikte olan bu gerçekliğe ancak somut olarak görünen şeyleri, yani fenomenleri odağına alarak ulaşabilir. Bu noktada deneyin ve empirik araştırmanın önemi açığa çıkmaktadır: Zamanın ve mekânın her noktasında geçerli olan, dolayısıyla çıkarlar ve konumlanışlar üstü olan “değerden bağımsız bilimsel bilgi”nin en önemli kaynağını yalnızca empirik araştırmalar ve deneyler oluşturabilir.

Modern bilgi yapılarının arkeolojisini Foucault’dan (1999) hareketle tartışmaya çalışırsak, bu akılıcı ve evrenselci bilgi/bilme biçimini mümkün kılan söylemsel düzeni göz önünde bulundurmanız gerekecektir. Foucault neyin *bir bilgi* ya da *yanılma*, *doğru* ya da *yanlış* ya da bir *engel* olarak görüleceğini söylemsel oluşumların tayin ettiğini söyler. Bu söylemsel oluşumlar bilginin nesnelere, Foucault’nun pozitiflikler dediği ve belirli bir söylemsel oluşumu ön belirleyen ifade birlikleri düzleminde, negatif olan ile ilişkili olarak *ikili karşıtlıklar* biçiminde kurar. Hangi bilgi biçimlerinin bilime dahil olduğu, bu ikili karşıtlıklar temelinde, dışlamalar ve değillemeler yoluyla belirginleştirilir. Bu noktada modern bilimin oluştuğu söylemsel alanın temel karşıtlıklarının tin–doğa, akıl-duygu, nesnellik–öznellik, aktif-pasif, bilen-bilinen, özne-nesne, bilim-bilimdışı biçiminde şekillendiğini söyleyebiliriz. Fakat bütün bu düalizmler temel olarak kadın/dişil – erkek/eril karşıtlığına referansla kurulmuş, düalizmlerin eril olarak

kodlanan yanı bilim pratiğine epistemik otorite olarak dâhil edilirken, dişil tarafı ya dışlanmış ya da nesneleştirilmiştir (Mies, 2011; Keller, 2007). “Kadın” ve “erkek” kategorileri, eril ya da dişil olarak cinsiyetlendirilen bedenlerin toplumsal uzamda farklı konumlandırılışına işaret eden göstergelerdir. Toplumsal cinsiyet kavramı ise kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsiz, baskıya ve sömürüye dayalı ilişkilerin doğallıktan arındırılarak tarihselleştirilmesini sağlayan analitik bir ayırım olarak iş görmektedir. Bu açıdan Scott’a göre toplumsal cinsiyet, ilişkisel bir analize imkân vererek iktidar ilişkilerinin *tarafalarını* görmemizi sağlayan, bu ilişkileri belirgin kılan bir kavramdır. (Scott, 2007: 38). Jackson ise, asimetrik ve eşitsiz bir ikicilik olan kadın-erkek kategorilerinin geçirgen olmayan ve birbirlerini tam olarak dışlayan bir bölünme (*division*) ya da ayırım (*distinction*) olarak kurulduğunun altını çizer (2006: 106). Modern bilim ve bilgi yapılarının kurucu ikilikleri, bu asimetrik ikiliğe atıfla oluşturmuştur.

Keller, bilimin eril biçimde kuruluşunu Baconcu bilim anlayışı ile Platoncu epistemoloji arasındaki karşıtlık üzerinden anlatır. Antik Yunan’da Platoncu felsefesinin temel gizemi doğaüstü/tinsel bir dünyadır. 17. yüzyılda bu epistemolojik yaklaşımın taşıyıcıları olan simyacılar ise mekanik felsefeye karşı hermetik bir felsefeyi savunmuşlardır. Simyacıların temel vurgusu “düzen” anlamına gelen “kosmos”adır. Buradaki vurgu “düalizm” yerine “teklik/birlik” anlayışındadır. Simyacının epistemik öznesi ise eril ve dişil cinsiyeti bir arada barındıran bir hermafrodittir¹ (2007: 73). Baconcu modern bilim ise akıllı ve rasyonelliği erillik; duyguyu ve doğayı ise dişilik ile özdeşleştirerek Platoncu epistemolojinin hermafrodit öznesinin yerine erkek özneyi geçirir. Epistemik otoritesi erkek/eril olarak kurulan modern bilimin nesnesi olan doğa söylemsel olarak “dişil” kodlar ile işaretlemiştir. Bu söylemin en belirgin kullanımına modern bilimin kurucu figürü olan Bacon’ın “bilim pratiği” tasvirlerinde rastlarız.

Bacon’a göre asi ve gizemli doğaya boyun eğdirilmeli ve doğa ehlileştirilmelidir. Bunun en iyi yolu “gelin doğa” ile “erkek akıllı” “iffetli bir evlilikte” bir araya getirmektir; zira doğa akıldan yoksun, kontrole muhtaçtır. Yine bu noktada hermetik epistemolojide bilginin taşıyıcısı olan eşcinsel Eros’tan heteroseksüel aileye dönük atıflara doğru bir kayış olduğunu görürüz. Akıllı ve doğa arasındaki bu “iffetli evlilik”, kadın ve erkeğin ilişkisi gibi eşitsiz ve iktidara dayalı olmalıdır. Bacon’ın bakışı fetihçidir ve doğanın sırlarını çözmek için yapılacak deneylere dair anlatıları tecavüzü çağrıştıran cinsel kodlarla bezenmiştir. Buna göre doğanın bedeni yarılmalı, onun en mahrem odalarına girilmeli ve bütün sırları ifşa edilmelidir. (Keller, 2007: 58-64). Bacon, “bilmek yapabilmek demektir” der ve bu düşünce doğrudan erkek öznenin iradesini ve doğaya hâkim olma düşüncesini beraberinde getirir. Hâlihazırda, Bacon modern bilimin kime hizmet edeceğini gizlemeksizin ifade eder: “Cesur ol oğlum, kendini

¹ Çift cinsiyetli.

bana bırak, çünkü ben bütün çocuklarıyla birlikte doğayı senin emrine koşmaya ve kölen yapmaya geldim” (Keller, 2007: 33).

Cinsiyetçi yaklaşımların modern bilime yapısal olarak içkin olması, bilim alanında dolaşımda olan daha güncel söylemlerde ve üretilen teorilerde de cinsiyetçi temsillere yol açar. Örneğin Martin (1999) döllenme ve üreme ile ilgili araştırmalarda sperm ve yumurtalığın cinsiyetçi biçimde nasıl temsil edildiğini çarpıcı şekilde ortaya koyar: Çalışmalarda sperm söylemsel olarak kahramanlık, aktiflik, fetihçilik ve şiddetle özdeşleştirilerek eril biçimde kodlanırken; yumurta pasif ve ele geçirilmeyi bekleyen biçimde dişil olarak temsil edilir. Öte yandan, birçok bilimsel araştırma, bedenler arasındaki farklılıkları cinsiyetçi bir bakış açısıyla okuyarak, bunları eşitsizliklerin “doğal” ve değiştirilemez nedenleri olarak sunar. Tanesini, özellikle biyolojik, sosyo-biyolojik ve antropolojik araştırmalarda, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliklerin doğallaştırıldığını ya da bu eşitsizliklerin toplumsal nedenlerinin görmezden gelindiğini belirterek, aksini işaret eden kanıtların çoğu kez gayri-meşru ilan edilip araştırmalardan dışlandığını söyler (2012: 89-95).

Foucault’a göre ise “meşru” ve “meşru olmayan” bilgi yapıları yalnızca bilimsel alanda üretilmez. Aksine bilgi yapılarını belirleyen söylemsel oluşumlar, toplumsal dünyanın farklı alanlarına yayılmış ve söylemsel olmayan koşullarla ilişki içindedir. “Bilgi sadece kanıtlamaların içinde bulunmaz, yalanların, düşüncelerin, anlatıların, kurumsal yönetmeliklerin, siyasi kararların içinde de bulunabilir” (Foucault, 1999: 234). Foucault’a kulak verdiğimizde metnin devamında şu soruların izini sürmek gerekir: Modern bilimin yapılandığı ve onun tarafından yeniden yapılanan söylemsel alan, hangi yollarla saldırgan ve fethedici bir eril-dişil düalizmine dayanarak kurulmuştur? Hangi tarihsel koşullar kadınların bilim pratiklerini gayri-meşrulaştıran ve onları bilim alanından dışlayan bu söylemsel alanı olanaklı kılmıştır?

Kadınların Bilim Alanından Dışlanması

Özlem, 17. yüzyılın sonlarının, bilimsel alanı dinsel alandan ayırmak için verilen mücadelelere sahne olduğunu, bilimin teolojiye keskin eleştiriler yönelterek yalnızca görülebilen, ölçülebilen ve deney yapılabilen “şeyler”e odaklandığını belirtir (1999: 272). Ancak ironik biçimde, dünyanın büyüsünü bozmaya adanan “rasyonel/akılcı bilim” doğaüstü bir inanış ve bir korku nesnesi olan cadı inanışından ve cadı olarak yaftalanan kadınlara karşı verilen mücadeleden hareketle bilgi birikimi oluşturmuş ve ivme kazanmıştır. Esasen “cadı” ya da “büyücü” olarak adlandırılan bu kadınlar, kadınların doğa ile yüzlerce yıldır kurduğu üretken ilişkilerin biriktirdiği deneyimin mirasçısı olan kişilerdir. Cadı avları öncesi “bilge ana” ya da “şifacı kadın” olarak bilinen bu kadınlar, doğal ilaçlar, anatomi, biyoloji gibi alanlarda önemli bir bilgi birikimi edinmiş, çeşitli sağıltım teknikleri geliştirmiş ve özellikle yoksulları ve kadınları

şifalı bitkilerle iyileştirmiş kişilerdir (Mies, 2011: 157-170; Keller, 2007: 81-86). Mies, 17. yüzyıl boyunca Avrupa'yı cadı avlarının kasıp kavurduğunu söyler. Bu dönemde neredeyse Nazi Almanya'sında soykırıma uğrayan Yahudi insanların sayısı kadar kadın, cadı olduğu gerekçesiyle öldürülmüştür (2011: 168). Cadı olarak suçlanan kadınlar, "şeytanla yaptıkları anlaşmaları" itiraf ettirmek bahanesiyle yapılan ağır işkencelere maruz kalmışlardır. Oysa bütün bu işkence seanslarında sorulan sorular, kadınların şifalı otları nasıl bildiği, hamilelikleri nasıl önlediği, yaraları nasıl iyileştirdiği gibi doğrudan onların bilgi birikimlerini ve sağaltım tekniklerini kayıt etmeye ve el koymaya yöneliktir (Federici, 2011: 283-91). Esasen cadılık ile modern bilim arasındaki ilişki bir tür *istisna ilişkisidir*.² Modern bilim, devlet-din-hukuk işbirliğiyle, kadınların bütün bilgi üretme ve biriktirme faaliyetlerini içine alan bilim pratiklerini yasaklamış ve bilim dışı ilan etmiştir. Fakat aynı zamanda, diğer istisna ilişkilerinde olduğu gibi, burada da bir "*dışlayarak içirme*" söz konusudur: Zira modern bilim "cadılığı" dışlarken aynı anda onun yarattığı bütün bilgi birikimine el koyarak ve buradan ivme kazanarak onu içermiştir de. Ehzenreich cadı avları ile profesyonel bir meslek olarak doktorluğun yükselişini bağlantılı bir biçimde okuyarak; cadılık ile mücadelenin esasen doğa bilimlerinde, özellikle tıp alanında, o güne değin epistemik otorite olan kadınların ellerindeki gücün erkeklere aktararak el değiştirmesi ile ilgili olduğunu belirtir. Buna paralel olarak 20. yüzyıl başlarında birçok üniversitede kürsüler kurulurken, kadınların tıp ve anatomi gibi konularda eğitim alması tamamen yasaklanmıştır³ (1992: 36-41).

Kadınların bilim alanından dışlanması, hem erkeklerin epistemik otoritelerini pekiştirmiş, hem de 19. yüzyılda kurumsallaşan kapitalizmin ekonomi-politiğini desteklemiştir. Ehzenreich kadınların özellikle tıp alanından dışlanmasıyla, kendi bedenlerini tanımalarının ve doğum, üreme ve hamilelik gibi alanlarda kontrol sahibi olmalarının önüne geçildiğini belirtir. Kadınların yüzlerce yıl biriktirdikleri ve sonraki kuşaklara aktardıkları bilgilerin radikal biçimde kesintiye uğraması, beden/cinsellik/doğurganlık meselelerinde güçsüzleşmelerine yol açmıştır (1992: 20-21). Mies, kadınların cinsellikleri ve üreme kapasiteleri üzerindeki otonomilerinin kurumsallaşan kapitalizmin işçi ihtiyacı ile çeliştiğini söyler. Kadınlar üzerindeki üreme baskının en önemli

²Agamben (2013) istisna ilişkisini hukuk/kural - istisna/yasak ikiliği üzerinden tartışır. Buna göre hukuk, kendisini askıya alarak bir istisna durumu oluşturur. Bu hukukun işlemediği bir belirsizlik mıntıkasıdır. Fakat aynı anda hukuk, kendisini bu istisna haline referansla, onun pozitif sınırı olarak kurar.

³Ancak kadınların bilimsel faaliyetlerden dışlanması, diğer hiçbir politik edimin olmadığı gibi, tek yönlü değildir. Foucault 19. yüzyılda ailenin tıbbileştirilmesinin ivme kazandığını, hijyen duyarlılığının arttığını, her evin küçük bir hastane biçiminde örgütlendiğini söyler (1980: 179). Kadınlar epistemik otoriteler olarak bilim alanından dışlanırlarken; onlardan, anneler, eşler ya da gelinler olarak çocuk, hasta ve yaşlı bakımı ve ev hijyeni konularında bilimsel ve tıbbi pratikleri gerçekleştirmeleri beklenmiştir.

kaynağı işçileri, yedek işçileri ve tüketicileri oluşturan *nüfus kitlesinin* artırılması isteğidir (2011: 175). Dolayısıyla bu dönem kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda nüfus politikalarının şekillendiği, pronatalist politikaların ağırlık kazandığı ve ayrıca yeni bir *cinsel bilimin* oluşturulduğu bir *biyo-iktidar* çağıdır. Bu cinsel bilimin odağında ise “üretken beden” vardır. Ancak bu beden başıboş gezmeme, bütün toplumsal kesimlerde yaygınlaştırılan evlilik tertibatının içinde disipline edilmelidir. Bu disiplinin aracı ise cinsiyet-cinsellik-arzu arasında kurulan doğrusal ve nedensel bağı kurumsallaştıran, cinsiyetli bedenleri üreme ekseninde bir araya getiren bir toplumsal sözleşme biçimi olarak modern, tek eşli heteroseksüel ailedir (Foucault, 2010: 79-87). Kadınların kendi bedenleri üzerindeki kontrolleri kadar; bilim, teknik, teknoloji alanlarındaki profesyonel mesleklerde ve “ev dışı” alanlarda çalışmaları da kapitalist patriyarka için bir tehdit oluşturmaktadır.⁴Zira evlilik tertibatı asıl olarak “ayrı alanlar” nosyonuna dayanır. Bu nosyon, ev ile iş yerinin ayrıştırılması ve evin “duygu, saflık, temizlik” gibi kodlarla; kamusal alanın ise “iktidar, rasyonalite, çatışma” gibi kodlarla işaretlenmesini ifade eder (Davidoff, 2009: 102). Modern çekirdek ailenin yaygınlaştırdığı aile ideolojisi, kadınları ev kadını ve anne olarak kodlayarak onların esas yerlerinin ev ve esas işlerinin ev işi olduğunu dayatır. Mies (2011) bu süreci “*kadınların evkadinlaştırılması*” olarak kavramsallaştırmıştır.

Günümüzde kadınların üniversitelerde eğitim görmesinin ve bilim insanı olarak çalışmasının yasalarca yasaklanması, olumsuz anlamda radikal bir tutum olarak karşılanmaktadır. Schiebinger, birçok kadının farklı disiplinlerde yüksek eğitim görebildiğini belirtir. Fakat kadınlar çoğu kez teknoloji, tıp, matematik ve doğa bilimleri gibi “sert bilimler”de değil, beşeri bilimler alanında kendilerine yer bulabilmektedirler. Kadınlar akademide ve diğer bilimsel kurumlarda yer alabilseler bile, karar verici konumlara değil, büyük oranda hiyerarşinin alt basamaklarında, marjinal konumlara sahiplerdir (1992: 15). Cinsiyete dayalı önyargılar ve stereotipler, doğa bilimleri, teknik bilimler ve beşeri bilimlerin ana akım alanlarından kadınların dışlanmasına ve başarılı görülmemelerine yol açmaktadır. Erkeklerin bilimsel pratiğe kadınlardan daha yatkın oldukları,

⁴Ancak tarihsel süreçler evrenselci ve ilerlemeci anlatılar ile temsil edilseler de çoğu kez farklı katmanlar, çelişkiler ve gerilimler barındırırlar. Kadınların evkadinlaştırılmaları ve hem bilim alanından hem de ücretli emek piyasasından dışlanmaları da benzer bir biçimde çelişkiler barındırır. Örneğin Mies, 19. yüzyılda Avrupalı kadınlar evkadinlaştırılırken üçüncü dünya ülkelerinde, özellikle sömürge bölgelerindeki plantasyonlarda çalışan kadınların evlenmeleri ve anne olmaları önünde kolonyal yönetimlerce yasal engeller konulduğunu ve çalışmaya “teşvik” edildiklerini belirtir. (2011:179-180). Yine örneğin II. Dünya Savaşı boyunca ABD’de kadınların fabrikalarda çalışmaları teşvik edilmiştir. Yaman (2013) ise bu gün neoliberal kapitalizmin kadınları esnek, ucuz ve geçici emek olarak emek piyasasına davet ettiğini tartışır. Bu gibi tartışmalar patriyarkal kapitalizmin ev kadını ideolojisini her daim korumasına karşın, kadınların ücretli emek piyasasıyla ilişkilerini kendi ihtiyaçları doğrultusunda belirlediğini ortaya koyar.

kadınların bilimsel çalışma için yeterince zeki olmadıkları, onların irrasyonel, zayıf iradeli, kararsız, kaygılı ve duygusal oldukları gibi stereotipler kadınların bilim alanında epistemik otorite olarak kabul görmelerinin önünde engel oluşturmaktadır. Esasen kadınların, erkeklerin aksine, fazlaca duygu ve değer yüklü olduklarına dair düşünceler, onların modern bilimin en önemli dayanağı olan *nesnellik* beklentisini yerine getiremeyecekleri önyargısını beraberinde getirir.

Feminist Nesnellik Arayışları

Peki modern bilimin tariflediği anlamıyla “nesnellik” mümkün müdür? Bir başka deyişle, doğada ve toplumsal dünyada evrensel yasaların olduğunu öne süren, dolayısıyla nesnel olarak kavranılabilecek bir “hakikat” olduğunu varsayan, ancak bu hakikate, kendisini özne yapan bütün iktidar ilişkilerinden, değerlerden ve ilgilere arınmış bir epistemik otoritenin ulaşabileceğini söyleyen nesnellik anlayışı, bilim ve bilgi üretme pratiklerinde var olabilir mi? Bu sorular bizi, bilim insanı ile bilim insanının içinde yaşadığı toplumsal dünyayı biçimlendiren iktidar yapıları arasındaki ilişkiyi sorgulamaya davet etmektedir. Foucault (2001) *episteme* kavramını yeniden düzenleyerek bu sorgulamaya katkıda bulunur. Foucaultcu anlamda episteme, bilimsel uygulamaların ve bilgi yapılarının olabilirlik koşullarını sağlayan, kendinden önceki kültürel, ekonomik, toplumsal ve düşünsel koşullardan radikal olarak farklılaşmış olan belirli bir epistemolojik bütüne referans eder. Kavram, bilimin ve bilme biçimlerinin bilgi birikimine değil, süreksizliğe dayandığına ve neyin bilim ve (doğru) bilgi olarak kabul gördüğünün, toplumun örgütlenme biçiminde yaşanan ani değişimlerle birlikte değiştiğine dair bir tartışmayı da kapsar. Foucault’un temel argümanı, bilginin ve bilim pratiklerinin toplumsal edimler olduklarıdır. Dolayısıyla üretilen bilgi yapıları ve onları üretme yolları, içinde buldukları toplumsal dünyadaki güç ve iktidar ilişkilerini dolaylıdır. Modern bilim ve bilgi yapılarını mümkün kılan episteme ise kapitalizm, ırkçılık, erkek egemenliği, heteroseksizm, sömürgecilik gibi ezilme/baskı/sömürü biçimlerinin karmaşık ve katmanlı biçimde iç içe işlediği⁵ modern dünya sistemi⁶ koşullarında oluşmuştur. Fakat modern bilim, “bilen özne” olarak tayin ettiği kişileri, bu tarihsel ve toplumsal iktidar ilişkilerinde konumlanmıyorlarmışçasına; bütün değerlerden arınıklarmış,

⁵ Kapitalizm, ırkçılık ve cinsiyetçiliğin nasıl iç içe işlediği üzerine bir tartışma için bkz: Wallerstein I., 2007, “Kapitalizmin İdeolojik Gerilimleri: Irkçılık ve Cinsiyetçilik Karşısında Evrenselcilik”, *İrk Ulus Sınıf*, N. Ökten (çev.) 41-50. İstanbul: Metis Yayınları.

⁶ Kökenleri 16. yüzyıla dayanan ve 19. yüzyılda kurumsallaşan modern dünya sistemi, aralarında eşitsiz bir iş bölümü ve eşitsiz mübadele ilişkileri olan merkez, çevre, yarı çevre olarak adlandırılan farklı coğrafyaları içine alan, kapitalist dünya ekonomiye dayalı bir uluslar arası ilişki ağıdır. Wallerstein’in geliştirdiği Modern Dünya Sistem Teorisi, bölgeler arası ilişkisel bir analizi mümkün kılan bir yaklaşımdır. Ayrıntılı bir tartışma için bkz: Wallerstein I., 2005, *Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş.*, E. Abadoğlu ve N. Ersoy (çev.), İstanbul: Aram Yayıncılık.

dolayısıyla *bedensizlermişçesine* temsil eder. Zira ancak bu türden bir özne bilim olmanın baş koşulu olan nesnellığın garantörü olabilir.

Tanesini'ye göre nesnellik anlayışının en önemli metaforları "görme" ve "bakış"tır. Bedensiz öznenin görme'si dünyayı "gerçekte nasıl ise o şekilde", yani öznel girdiler olmadan, kişiden bağımsız olarak temsil etme vaadi içerir. Bu pasif bir görme anlayışıdır. Bakış (*gaze*) ise asimetrik bir ilişkiyi gerektirir. Bedensiz özne nesnesine *bakar*, burada göz aktif iken nesne pasiftir ve bakan özne nesnenin bütün büyüsunü bozmak, gizlerini çözmek için oradadır (2012: 196-197). Özne ile nesne arasındaki ayrım "bilimsel nesnellik" anlatısına içkindir. Bilen ile bilinenin *ontolojik ayrımına*, eşitsizliğine ve fetihçiliğe dayanan bu ilişki, Said'in analiz ettiği anlamda şarkiyatçıdır (2004). Zira burada temsil, nesnenin menfaat gözetken özel bir inşasına dayanır ki bu o nesnenin temsili dışında nasıl bir varoluşunun olduğuna, hatta nesnenin var olup olmadığına bile bağlı değildir.

"Bilen ile bilinen arasındaki ilişki bir uzaklık ve ayrılma ilişkisidir. Köklü bir biçimde birbirinden ayrılmış bir özne ile bir nesne arasındaki ilişkidir bu, yani dünyevi bir ilişki değildir İlişki tarzları özne açısından duygusal ve fiziksel dokunulmazlık sağlayacak şekilde tanımlanır. Dünyanın özne ve nesne şeklinde ikiye bölünmesiyle aynı anda bilgi biçimleri de "öznel" ve "nesnel" şeklinde bir bölünme yaşar" (Keller, 2007:105).

Yukarıdaki pasaj bilen öznenin değerlerin yanı sıra duygulardan da bağımsız olması gerektiğine, yani akıl ile duygu arasındaki karşıtlığa işaret eder. Bu karşıtlık elbette yine toplumsal cinsiyete referansla kurulmuş, bilen özne "rasyonel erkek" ile özdeşleştirilmiştir. Bir başka ifade ile "öznel" ve "nesnel" bilgi biçimleri el çabukluğuyla cinsiyetli bedenlere bağlanır. Buna karşın Harding (1995), Keller (2007), Stanley ve Wise (1995) gibi feminist epistemologlar, erkin/erkeklerin duygusal tatmin arayışının nesnellik iddiasına içkin olduğunu belirtirler. Mary Ellman'a referansla Keller şu ifadeyi aktarır: "Kadınların her zaman olayı kişisel aldıkları ithamıyla karşılaşan Ellman şu yanıtı yapıyor: "Ben erkeklerin her zaman olayı gayri-şahsi aldıklarını söylemeyi tercih ederim. Duygularını incitirseniz, hemen oradan bir "BU BÖYLE" yasası çıkarıverirler" (2007: 55). Ellman'ın cevabı, nomotetik ve evrenselleştirici bilgi biçimlerinin bütün nesnellik iddialarına karşın birtakım ilgileri ve duygulanımları barındırdığına, fakat eril nitelikteki duygulanımların (buyurgan, fetihçi, tanı koyan) bilgi üretiminin ve bilim pratiğinin meşru motivasyonları olarak kabul gördüğüne işaret eder.

Öte yandan, nesnellik iddiası araştırmaya içkin olan ilgilerin perdelenmesine de yol açmaktadır. Anderson, araştırmacının araştıracağı meseleyi seçmesinden, yani araştırma nesnesine yönelmesinden teori ve metodoloji seçimine ve kanıtların değerlendirilmesine dek bütün araştırma süreçlerinde arka plandaki varsayımların ve ilgilerin iş gördüğünü belirtir (1995: 30). Başka deyişle, bir konunun çalışılmasının ve nasıl çalışıldığının kendisi

hâlihazırda ilgi yüklüdür. Habermas ise, insan varlığının toplumsallaşmanın iktidar ve dil gibi araçlara bağımlı olduğunu; dolayısıyla yaşam koşullarının, iletişim ile gerçekleşen öğrenme süreçlerinin ya da içgüdüsel istekler ile toplumsal kurallar arasındaki çatışmaların yönlendirdiği ilgilerin bu türün ürettiği bilgiye içkin olacağını belirtir (2013: 120). Bu durumda bilgi ile ilgi arasındaki bağ kaçınılmaz görünür. Zira her bir araştırmacı belirli kişisel/toplumsal deneyimler biriktirmiştir ve onun ürettiği bilgi zorunlu olarak belirli bir bağlamda konumlandırılır. Bu konum araştırmacının entelektüel pratiklerine kök salar (Stanley vd., 1995: 82). Fakat modern bilim kendisini mümkün kılan epistemeye içkin olan iktidar ilişkilerinin egemen tarafına hizmet eden, hatta onu var eden ilgileri, duygulanımları ve diğer motivasyonları görünmezleştirir; bu türden ilgileri içeren bilim pratiklerini “değerden arınık” ya da “ideolojik olmayan” bilimsel çabalar olarak temsil eder. Buna karşın feminist –ya da diğer ezilme konumlarının lehinde– bir konumlanıştan bilgi üreten öznelere “*bedenli ötekiler*” (Haraway, 2010) olarak işaretlenir. Bir bedenli ötekinin ürettiği bilgi ise nesnel değil *öznel* ve elbette *duygu yüklü* bir bilgi biçimi olarak görülür, dolayısıyla “bilimsel” sayılamaz.⁷ Nesnellik söylemi, tam da bu nedenle hiyerarşik ilişkilerin ideolojik olarak maskelenmesinde iş görür.

Harding modern bilimin iddia ettiği anlamda nesnelliğin hem istenilmez hem de mümkün olmayan bir şey olduğu için, araştırmacının ancak ırk, sınıf, cinsiyet gibi tarihsel konumlarını belli ederek, yani “görünmeyen otoriteden” “belirli istem ve ilgilere sahip özneye” evrilerek nesnelliğini koruyabileceğini belirtir (1995: 42). Birçok feminist araştırmacı ve epistemolog, konumlu olduğunu reddetmeyen, hatta bu bedenli varoluşa sahip çıkan; ama yine de nesnellik arayışından ve iddiasından vazgeçmeyen bir epistemolojik arayış içine girerek kadınların deneyimlerini ve patriyarkal ilişkileri sosyal bilimlerin konusu hâline getirmişlerdir. Zira ana akım sosyal bilim kadınları yalnızca bilen özne statüsünden dışlamamış, aynı zamanda kadınların deneyimlerinin sorunsallaştırılmasının da önüne geçmiştir. Foucault sorunsallaştırma sürecini herhangi bir şeyi bir düşünce nesnesi olarak kuran ve onu hakikat oyununa sokan pratikler bütünü olarak tarifler (2005: 86). Ancak eğer bir mesele düşünce

⁷“Meşruiyetini bulamamış bir bilim sahici bilim değildir; hele onu meşrulaştıracak olan söylemin kendisi de “avam işi” bir anlatıyla aynı statüde, bilim–öncesi bir bilgiye ait görünüyorsa, en alt sıraya, ideoloji veya güç aracı derekesine düşer” diyor Lyotard (2013: 75). Peki bir bilgi biçiminin “bilimsel” olduğuna kim karar verir? Lyotard modern bilimi, bilimsel bilgiyi anlatsal bilgiden ayırarak- aslında kaçınılmaz ve gizil biçimde onu yine anlatsal bilgiye dayandıran- belirli kuralların ve dil oyunlarının olduğu bir oyun olarak tarifliyor. Bir kanıtın ve bilginin bilimsel olmasının koşulunu ise bu kuralara ve dil oyununa bağlılığı oluşturuyor (2013:60). Ancak bütün bu dil oyunları, söylem biçimleri ve kurallar, metin boyunca tartıştığımız gibi, patriyarkal biçimde oluşturulduğu için, kadınların kadınlarla birlikte, kadınlar yararına ürettiği bilgi, bilimsel değil, ideoloji olarak kategorilendiriliyor.

nesnesi olarak kurulmazsa ya da bu meseleyi “dert eden/sahiplenen” bilim insanları yok ise, o mesele epistemolojik bir bilgi nesnesi olarak kurulamaz.

Kadın deneyiminin sorunsallaştırılması izleğinde karşımıza çıkan ilk uğrak *bakış açısı* kuramıdır. Feminist bakış açısı kuramının epistemolojik kaynağı Marksizm’dir. Marx, işçi sınıfının kapitalist sistemdeki nesnel sınıf konumu nedeniyle toplumsal dünyayı anlamada ayrıcalıklı bir bakış açısına sahip olduğunu söyler. İşçi sınıfının perspektifi kendi pratik etkinlikleri sonucunda oluştuğu için ayrıcalıklıdır. Zira işçi sınıfı kapitalist ekonomi-politikte marjinal bir biçimde konumlanmış olmasına rağmen merkezi öneme sahiptir. Fakat bu sınıfın kapitalist sistemde herhangi bir yerleşik çıkarı yoktur. Marx bu nedenle bu sınıfın deneyiminin ve bakış açısının iktidar ilişkilerini görebilmek için ayrıcalıklı olduğunu savunur (Tanesini, 2012: 170-171). Feminist bakış açısı kuramcılarını Marx’ın epistemolojik yaklaşımından hareketle kadınların deneyimlerinin ve bakış açılarının patriyarkal iktidar ilişkilerini anlamada ayrıcalıklı olduğunu söylerler. Zira kadınlar bakım emeği, duygusal emek ve cinsellik alanlarında sömürü ilişkilerinin madun tarafı olmaları bakımından bu ilişkileri gerçekçi ve ayrıcalıklı bir biçimde tahlil edebilirler (Anderson, 2012). Feminist bakış açısı kuramcısı ve sosyolog Dorothy Smith, kendi deneyiminden yola çıkarak, kadınların patriyarkayı anlamlandırmakta ayrıcalıklı epistemolojik konumuna karşın sosyal bilimlerde [metin (text) dünyasında] bakış açılarına yer verilmemesinin sosyal bilimci kadınlarda ‘bilincin çatallaşması’na (*bifurcation of consciousness*) yol açtığını söyler (1990: 48). Smith bu kavramı sosyal bilimci kadınların akademinin ‘sözde objektif’ kuram, yöntem, bulgu ile kendi gündelik yaşam deneyimleri arasındaki uçurumda *yabancılaşmaya* maruz kaldıklarını anlatmak için kullanır.

Fakat deneyim, nesnellik iddiasında olan bilgi yapıları üretmek için yeterli midir? Öncelikle kadınların ve diğer ezilen grupların deneyimlerini sosyal bilime katma çabasının kendisi, nomotetik ve evrenselleştirici sosyal bilim alanının dönüşümü için bilimsel ve politik bir gerekliliktir. Fakat deneyim nosyonu tek başına kullanıldığında önümüzde bazı tartışmalar belirlemektedir. İlk olarak “kimin deneyimi” sorusu ile karşılaşırız. Irk, sınıf, toplumsal cinsiyet gibi kategoriler *analitik olarak* kullanışlı olmalarına rağmen “ezilme deneyimi”nin çoğulluğunu ve iç içeliğini anlamamıza yardımcı olmazlar. Başka bir ifade ile bütün kadınlar patriyarkanın *nesnel olarak ezilen tarafı* olduğu gerçeği saklı tutulsa da, kadınların farklı sınıf, ırk ya da cinsel yönelime sahip olmalarını görmezden gelerek bir tür deneyim ortaklığından yola çıkmak yeni bir evrenselci bakış olabilir. Bu nedenle “kadın” ve “baskı” kategorilerine siyahi feministler, lezbiyen feministler ve postmodern feministlerden gelen eleştiriler⁸ göz önünde bulundurulmalıdır.

⁸ Bu konuda önemli tartışmalar için bkz: Butler J., Benhabib S., Fraser, N., Cornell D., 2008, *Çatışan Feminizmler*. İstanbul: Metis Yay. (bütün makaleler)

Öte yandan Haraway, “ezilenin deneyimi”nin kendinden menkul bir epistemik kaynak olarak alınması hâlinin “ezilme konumu”nu ve “ezilenin bakışını” *romantize etme ve/veya sahiplenme* tehlikesi barındırdığını söyler. “Ezilmişlerin konumlan(dırıl)maları, eleştirel incelemeden, çözümlenmeden, yapıbozumdan ve yorumdan, yani eleştirel soruşturmanın göstergebilimsel ve yorumbilimsel biçimlerinden muaf değildir. Ezilmişlerin bakış açıları “masum” konumlar değildir” (Haraway, 2010: 104). Bir başka ifade ile ezilenler egemen ideolojiden azade değildir. Ezilenler (de) belirli *doxa*’lara sahiptirler ve onlara toplumsal dünyayı zaten olması gerektiği halindeymiş gibi gösteren belirli *habitus*’lar içinde yaşarlar.⁹ Dolayısıyla “üçüncül grupların kendisi hakkında sahip olduğu bilgiden ayrı olarak, kişinin kendi konumunun ve kendi açmazlarının hesabını yaparak kendisinin farkına varmasını sağlayacak birincil kişisel bilgisi” olan “*de se* bilgi”ye sahip olamayabileceklerini bilmek gerekir (Anderson, 2012). Scott, ezilenin deneyimini bu biçimde romantikleştirmenin, ya ezilenin “doğal, kalıcı ve marjinal” bir kategoriye dönüştürülmesine ya da sanki ezilmenin insanı doğrudan politik özneye eviren şeymişçesine temsil edilmesine yol açacağını söyler. İlk durumda ezilme konumunun barındırdığı potansiyel direniş göz ardı edilirken; ikinci durumda örneğin her kadın sanki feministmişçesine temsil edilir. Scott’a göre deneyime bakmak farklılığın var olduğunu gösterse de bunun nasıl kurulduğunu vermez, yani bu tek başına *ilişkisel* bir analiz sunmaz (2013: 145-148). Oysa “deneyime sahip olanlar bireyler değil, deneyim aracılığıyla kurulan öznelerdir” (Scott, 2013: 149). Dolayısıyla deneyim tarihselleştirilmelidir ve yine bir feminist bakış açısı kuramcısı olan Hartsock’un belirttiği gibi bakış açıları, dünyanın daha nesnel ve özgürleştirici bir izahını mümkün kılan *teknik ve kuramsal bir araç* olarak iş görmelidir (1999, akt. Haraway, 2010: 97).

Feminist epistemologlar, “deneyim” nosyonu ile dikkatli bir hesaplaşma ile birlikte, kadınların deneyimini *hareket/başlangıç noktası* olarak alan, fakat sonsuz bir rölativizme¹⁰ düşmeyen bir bilgi üretimi ve nesnellik iddiasına ulaşmak için çaba sarf etmişlerdir. Fakat Haraway’e göre ihtiyacımız olan nesnellik, ne tam ürettiği bilginin sorumluluğunu alacakken izini kaybettiren

⁹ Kökenlerini Platon’un metinlerinde bulabileceğimiz “doxa” kavramını Bourdieu, alanları ilişkisel biçimde kuran toplumsal failerin yerleşik kanaatleri, kabulleri olarak ele alıyor. Habitus kavramı ise özne ile yapı arasındaki ikiliği aşma imkanı veren bir kavramsal araçtır. Habitus, failin bir yandan yapıları doğallaştırdığı, diğer yandan nesnel dünyayı yapılandırdığı yatkınlıklar, eğilimler ve pratikler bütünüdür. “Habitus toplumsallaşmış öznelliktir” (Bourdieu, 2003:116).

¹⁰ Haraway ana akım nesnellik ideolojisi ile göreceliliğin aynı bedensizlik iddiasında olduğunu söyler. Nesnellik “*hiçbir yerden bakış*” iken; görecelilik “*her yerden bakış*”tır. “Eğer görmek ve bu konumdan eleştirel olarak görmek istiyorsanız bir hücre ya da molekül –ya da bir kadın, sömürgeleştirilmiş bir kişi, emekçi, vb.- ‘olamazsınız’. ‘olmak’ çok daha sorunlu ve olumsuzdur. Ayrıca hareketinizin hesabını vermeden her istediğiniz bakış açısına yeniden kurulamazsınız” (Haraway, 2010: 106).

bedensiz öznenin ne de “Küresel Sistemler”i açıklayan, evrenselci bilgilerin nesnelliği değil; “yerküre geneline yayılmış ve farklı iktidar yapılarında örgütlenen, cemaatler arası tercüme edilebilecek bir bağlantı ağının izahını mümkün kılan” bir nesnellik anlayışıdır (2010: 98). Haraway bu tür bir nesnellik anlayışının *bedenli bir nesnellik* olacağını söyler; bu biçimde üretilen ilişki bilme biçimlerini ve bilgi türlerini ise “*konumlu bilgiler*” olarak kavramsallaştırır.

Görme metaforu Haraway’ın nesnellik düşüncesinde merkezi bir öneme sahiptir. Esasen bu, hem ana akım, aşkınsal, fethedici nesnellik anlayışının gözünü (Tanrı’nın gözü) hem de mobeseler, uydular, gizli kameralar ve yeni gözetim teknikleri ile bizim gibi basit primatların oburlaşan gözlerini imleyen kirliliği bir metafordur. Ancak Haraway görmeyi ıslah ederek yeniden çağırır. Yani (gören) özne ile (görülen) nesne ayrımındansa; görenin toplumsal konumunu inkâr etmediği, bulunduğu konumun sorumluluğunu aldığı bir görme biçimi sunar. Fakat bu konum asla özcü değil, ilişki olarak kurulur. Bu nedenle feminist nesnellik aşkınlıkla değil, sınırlı konum ve konumlu bilgi ile ilgilidir.

“Özneliğin topografyası çok boyutludur; haliyle görmeninki de. Hangi surette gelirse gelsin bilen benlik kısmıdır, hiçbir zaman bitmiş, tamamlanmış, öylece mevcut ve kökensel değildir; parçaları her daim kusurlu bir biçimde tutuşturulmuştur ve tam da bu yüzden başkasıyla bir araya gelebilir, o başkası olduğunu iddia etmeden onunla birlikte görülebilir” (2010: 107).

Burada istediği yerden bakan ama hiçbir yerden bakmadığını iddia eden, “Tanrılaşan bilimci”ye esastan bir itiraz vardır. Nesnelliğin kaynağı özne ile nesne arasındaki epistemolojik *yarık* değil *bölünme*’dir. Aynı zamanda bu bölünme, kadınların ve diğer ezilenlerin bakış açılarından başlayan bir çalışmada nesnelliğin de önkoşuludur. Zira şu soru ortada durur: “Gözlerim kimin kanından dokundu?” (Haraway, 2010: 106). Bu soru bize ezilenin bakış açısından başlayabileceğimizi, ama “o” olamayacağımızı, bunun mümkün, istenilir ve gerekli olmadığını hatırlatır. Feminist nesnellik için mümkün ve istenilir olan araştırmacının kendi düşünsel/duygusal özerkliğini kurabilmesidir.

Bu noktada yolumuz Keller’in “*dinamik nesnellik*” arayışı ile kesişir. Keller, psikanalitik bir kuram olan *nesne ilişkileri kuramından* yola çıkarak nesne ile özneyi ayırmanın insanların benlik oluşturma sürecinin bir parçası olduğunu, dolayısıyla nesnelliğin insan potansiyellerinden biri olduğunu belirtir. Dahası özerklik, hem insanın duygusal olgunluğunun belirtisidir, hem de nesnel bilgi için gerekli ön koşuldur. Keller bu özerkliği, “ben” ile “öteki” arasındaki potansiyel mekânı hem dokunulmaz kılan, fakat hem de bu iki taraf arasında yaratıcı bir sızdırmaya imkan veren “*dinamik özerklik*” olarak tanımlar (2007: 126-127). Esasen araştırmacının dinamik özerkliği, fethedici, nesneleştirici ilişkinin önüne geçerek araştırılanın özerkliğini de, yani onun *fail statüsünü* de tanıyan bir

araştırma ilişkisi kurar.¹¹Bu, hem araştırılanın müstakilliğini kabul eden, hem de araştırmancının bir tür deneyim ortaklığı yaratmasına izin veren dinamik nesnellüğün zeminini oluşturur.

Keller'in yaklaşımı, araştırma ilişkisini bir özne-nesne ikiliğinden kurtarmanın ve araştırılanı aktif bir özne olarak görebilmenin imkânlarını sunar. Burada araştırılan, araştırmacıdan farklı bir konumlanışı olan bir başka özneye dönüşür. Bu araştırma ilişkisini *öznelarası* bir ilişki olarak kurmayı sağlar. Başka bir deyişle bu ilişki, araştırılanın da, araştırmacı gibi, duygusal, deneyimsel, entelektüel ve siyasal bir arka plana sahip olduğunun kabul edildiği eşitlikçi bir ilişkidir. Feminist nesnellik, öznelarasılığı ve arka planlı varsayımları kabul ettiği ölçüde pür bir tarafsızlık iddiasında bulunmaz. Aksine feminist epistemolojinin, Mies'dan yola çıkarak, *bilinçli tarafsızlık* ilkesine dayandığını söyleyebiliriz. Bilinçli tarafsızlık araştırma nesnelere karşı tarafsızlık ve kayıtsızlık yerine, kısmen yan tutan ve onlarla kısmi özdeşleşme ile gerçekleştirilen bir ilişki biçimidir. Bu ilişkinin niteliğini dikey ve yukarıdan bakış değil yatay ve aşağıdan bakış tarifler. Bu noktada nesnellığe zarar verenin, araştırmancının konumlanışından doğan tarafsızlığı kabul etmek değil, bu konuma eleştirel yaklaşmamak ya da daha kötüsü konumluluğu gizlemek olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bilinçli tarafsızlık salt bir öznelcilik ya da basit bir empati değildir, araştırmacı ile araştırılan arasında öznelarasılık temelinde kurulan bir ilişkide her iki tarafın da eleştiriye açık olduğu, taraflar arası *eleştirel ve diyalektik bir mesafe* oluşturan bir yaklaşımdır (Mies,1995: 52).

Sonuç Yerine

Anderson, nesnellik ve feminist epistemoloji üzerine yazdığı makalesine eski bir Sovyet şakasıyla başlar. Bir bürokrat matematikçiye iki artı ikinin kaç ettiğini sorar, matematikçi cevap verir: "siz kaç etmesini istersiniz? (1995: 27). Bu şakanın işaret ettiği şey, "nesnel doğru" ya da "hakikat" olarak sunulan bilgilerin iktidar ile kurulan farklı niteliklerdeki ilişkiler (direniş ya da itaat) sonucu değişebildiği, hatta bu hakikatlerin zaten baştan beri iktidar ilişkilerinden azade kurulmadığıdır. Hakikatin ekonomi-politiğini bazı özellikler barındırır: Öncelikle hakikatin üretilmesi sürekli olarak siyasal ve ekonomik biçimlerde teşvik edilir. Dahası hakikat bilimsel söylem biçimlerinde ve bilim kurumlarında ortaya çıkmaktadır. Üretilen hakikat eğitim, enformasyon aygıtları ve diğer araçlar

¹¹ Fakat araştırılanın failliğini kabul etmek tek başına Bourdieucu anlamda *şiddetsiz iletişim*'i mümkün kılmaz. Zira araştırmacı ile araştırılan çoğu kez farklı *sermaye* biçimlerine sahiptir ve bu hiyerarşik bir ilişki yaratır. Bourdieu araştırmacı ile görüşmeci arasında hiyerarşiyi hesaba katarak, ilişkideki iktidarın etkisini azaltmak için *aktif metodik dinleme* yöntemini önerir. Buna göre araştırmacı görüştüğü kişinin diline, düşüncelerine, görüşlerine ve duyguların odaklanmaya çalışmalıdır. Ancak araştırma ilişkisinin mümkün olduğunca ideal hale gelebilmesi için birçok koşulun sağlanması gerekir. Özellikle kullanılan dilin ve beden dilinin görüşmeciye cesaretlendirmesi gerekir (1999: 609).

kullanılarak bütün toplumsal katmanlara olabildiğince yaygınlaştırılır. Son olarak tam da bu özellikleri taşıdığı için hakikat, politik ve toplumsal bir sorundur (Foucault, 2005: 51). Bu çalışmada hakikatin aynı özellikleri nedeniyle *bilimsel bir sorun* (da) teşkil ettiği tartışılmaya çalışıldı. Zira, belirli hakikat rejimlerinin üretilmesinde ve yaygınlaştırılmasında en önemli paya sahip bilim kurumu ve bilim insanları; bu hakikat rejimlerinin mümkün kıldığı iktidar ve direniş biçimlerinde de pay sahibidirler. Öte yandan, metin boyunca tartışıldığı gibi, bilim insanları hâlihazırda içine doğdukları bu hakikat rejimlerinden azade de değildirler. Dolayısıyla bilgi üretmede ve diğer bilim pratiklerinde bu konumluluk hâli ile hesaplaşmak ve bunun sorumluluğunu almak yerine ana akım nesnellik anlayışına sığınmak, nesnel bilgi üretmek için gerçekçi ve faydalı bir çaba değildir. Öte yandan pozitivist nesnellik anlayışı, epistemik otoritenin bütün konularından özgür olduğunu söyleyerek, esasen iktidar ilişkilerindeki egemen konumlanışları görünmezleştirir, yüzergezer hâle getirir.

Bu çalışmada modern bilimin iktidar ile ilişkisi, patriyarka ve onun bir görünüşü olarak cinsiyetçilik bağlamında tartışılarak, modern bilimin ve bilgi biçimlerinin nesnellik iddiasına rağmen, eril biçimde taraflı olarak nasıl kurulduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Ardından nesnellüğün bilim pratiği için hala kritik bir koşul olduğunu kabul eden, fakat ana akım nesnellik anlayışının eril bilgi biçimlerine yol açtığını savunan ve buna alternatif olarak eşitlikçi, eleştirel, konumlu bilgi biçimlerinin imkânını sunan feminist nesnellik arayışları ele alınmıştır. Belki de bu arayışların peşine düştüğü Said'in sorduğu şu sorudur: "Yapılan bir işin ya da çalışmanın muhatabı kimdir" (2011: 83). Said bu soru ile gerçekleştirilen entelektüel ve bilimsel faaliyetin "*kim için*" ve "*kimin çıkarına*" sorularını içermesi gerektiğini, gerçekçi ve samimi bir nesnellik arayışına bu sorular ile hesaplaşmadan ulaşılamayacağını hatırlatmak ister gibidir. Zira ancak bu yol ile bilim pratikleri, üretilen teoriler ve bilgi biçimleri hem araştırmacıyı hem de araştırılanı güçlendiren ve özgürleştiren bir praksis hâline gelebilir.

Kaynakça

- AGAMBEN, G., 2013, *Kutsal İnsan*, İ. Türkmen (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- ANDERSON, E., 1995, "Knowledge, Human Interests, and Objectivity in Feminist Epistemology" *Philosophical Topics*, 23(2), Arkansas: University of Arkansas Press.
- ANDERSON E., 2012, "Feminist Epistemology and Philosophy of Science" <<http://plato.stanford.edu/entries/feminism-epistemology>> (Erişim Tarihi: 12.02.2015)
- BOURDIEU, P., WACQUANT, L., 2003, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, N. Ökten (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

- BOURDIEU, P., 1999, "Understanding". *The Weight of The World* (içinde) 607-626. California: Stanford University Press.
- DAVIDOFF, L., 2009, "Ev Ve Feminist Tarih". *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet* (içinde) 99-109, Z. Ateşer ve S. Somuncuoğlu (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları
- EHZENREICH, B., 1992, *Cadılar, Büyücüler, Hemşireler*, U. Ergun (çev.), İstanbul: Kavram Yayınları
- FEDERICI, S. 2012, *Caliban ve Cadı Kadınlar, Beden ve İliksel Birikim*, Ö. Karakaş (çev.), İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- FOUCAULT, M., 1999, *Bilginin Arkeolojisi*, V. Urgan (çev.), İstanbul: Birey Yayınları.
- FOUCAULT, M., 2001, *Kelimeler ve Şeyler*, M.A. Kılıçbay (çev.), İstanbul: İmge Yayınları.
- FOUCAULT, M., 2005, "Entelektüelin Siyasi İşlevi". *Entelektüelin Siyasi İşlevi* (içinde) 46-54, I. Ergüden, O. Akınay, F. Keskin (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M., 2005, "Hakikat Kaygısı". *Özne ve İktidar* (içinde) 83-97, I. Ergüden ve O. Akınay (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M., 1980, "The Politics of Health in The Eighteenth Century", *Power/Knowledge* (içinde) 166-182., New York: The Harvester Press.
- FOUCAULT, M., 2010, *Cinselliğin Tarihi*, H. U. Tanrıöver (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HABERMAS, J., 2013, "İdeoloji" Olarak Teknik ve Bilim, M. Tüzel (çev.), İstanbul: Yapıkredi Yayınları.
- HARAWAY, D., 2010, "Konumlu Bilgiler: Feminizmde Bilim Meselesi ve Kısmi Perspektifin Ayrıcalığı" . *Başka Yer* (içinde) 90-119, G. Pular (çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- HARDİNG, S., 1995, "Feminist Yöntem Diye Bir şey Var mı?" *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (içinde) 34-47, S. Çakır, N. Akgökçe (der.), A. Durakbaşa, A. İlyasoğlu (çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- JACKSON, S., 2006, *Gender, Sexuality and Heterosexuality: The Complexity (and limits) of Heteronormativity*. London: SAGE Publications Ltd.
- KELLER, E. F., 2007, *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim*, F. B. Aydar (çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- LYOTARD, J. F., 2013, *Postmodern Durum*, İ. Birkan (çev.) Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

- MARTIN, E., 1999, "The Egg and The Sperm: How Science Has Constructed a Romance Based on Stereotypical Male-Female Roles", *Feminist Theory and The Body: A Reader* (içinde) 179-190, J. Price, M. Shildrick (der.), New York: Routledge.
- MIES, M. (1995). "Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru" *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (içinde) 48-64, S. Çakır, N. Akgökçe (der.), A. Durakbaşa, A. İlyasoğlu (çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- MIES, M., 2011, *Ataerki ve Birlik: Uluslararası İş Bölümünde Kadınlar*, Y. Temurtürkan (çev.), Ankara: Dipnot Yayınları.
- ÖZLEM, D., 1999, "Doğa Bilimleri ve Sosyal Bilimler Ayrımının Dünü ve Bugünü Üzerine" *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci* (içinde) 85-137, Ankara: İnkılap Yayınları.
- SAID, E., 2011, *Entelektüel*. T. Birkan (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SAID, E., 2004, *Şarkiyatçılık*, B. Ünler (çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- SCHIEBINGER, L., 1992, "Women in Science: Historical Perspectives," *Proceedings of the Women in Astronomy Workshop* (içinde) 11-19. Urry M. (der.). Baltimore: Space Telescope Science Institute.
- SCOTT, J. W., 2007, *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Analiz Kategorisi*. A.T. Kılıç (çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- SCOTT, J., 2013, "Deneyim" *Feminist Tarihin Peşinde* (içinde) 773-797, Ö. Tümer (çev.) İstanbul: BGST Yayınları.
- SMITH, E. D., 1990, *Texts, Fact and Femininity*, Londra: Routledge Press.
- STANLEY, L., WISE, S., 1995, "Feminist Araştırma Sürecinde Metot, Metodoloji ve Epistemoloji" *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (içinde), S. Çakır, N. Akgökçe (der.), A. Durakbaşa, A. İlyasoğlu (çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- STREMLIN, B., 2007, "Otoritenin Kuruluşu: Modern Dünyada Bilimin Yükselişi", *İki Kültürü Aşmak* (içinde) 17-50, R.E. Lee, I. Wallerstein (der.), (çev.) Aysun Babacan İstanbul: Metis Yayınları.
- TANESINI, A., 2013, *Feminist Epistemolojilere Giriş*. Tatlıcan, Demiriz, Binay (çev). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- YAMAN, M., 2013, *Ataerki, Kapitalist Tahakküm Altında Kadın Emeği, Bedeni*, Ankara: Say Yayınları.
- WALLERSTEIN, I., 2005, "Bilginin Temeli Olarak Zamanuzay". *Yeni Bir Sosyal Bilim İçin* (içinde) 34-56, E. Abadoğlu (çev.), İstanbul: Aram Yayıncılık.